

PETER ROBERTS

A TUDOROK ANGLIÁJÁNAK „CSÁSZÁRI” KORONÁJA ÉS A BRIT-SZIGETEK EGYESÍTÉSE, 1533-1603

Anglia most ünnepli VIII. Henrik születésének (1491) ötszázadik évfordulóját. A megemlékezés erről az évfordulóról nem is annyira a monarchia ünneplése, mint inkább az „angol történelmi hagyományoké”, mármint a kifejezésnek az idegenforgalomban kialakult új értelmében. A történészek számára viszont ez az alkalom arra kínál lehetőséget, hogy még inkább átértékeljék a mindig nagy érdeklődést kiváltó, noha véreskesű VIII. Henrik eseményekkel zsúfolt uralkodását. Az angol reformáció persze örökzöld téma, de az Egyesült Királyságot alkotó nemzetek alkotmányjogi kapcsolatai iránt az utóbbi időben megélnékült érdeklődés az újkori történelem más fejleményeire irányította rá a figyelmet, melyek gyökerei, legalábbis részben, az ő uralkodásáig nyúlnak vissza. Ismét a politika napirendjére került az a javaslat, hogy a Westminsteről, a brit parlamenttől bizonyos jogköröket a felállítandó skót és walesi regionális parlamentre ruházzanak át, s ez kérdéseket vet fel a Brit-szigetek egyesítésének tizenhatodik századi kezdeteivel kapcsolatban, mely század szülője volt az angol és a brit „császárság” (azaz a vele azonos jogállású független királyság) reneszánsz koncepcióinak is.

A képviselőtestületek szerepén kívül a nemzeti szuverenitás is újra égető probléma, és nemcsak Kelet-Európában, hanem a brit politika színterén is, ahol az Európai Gazdasági Közösség politikai föderációvá alakítását ellenző konzervatívok ezt tüzték zászlajukra. Ez a kérdés először a reformáció korában merült fel Angliában, amikor megfogalmazták, hogy a legfőbb jogokkal az országlakosok összessége (*body politic*) rendelkezik és nem a pápaság egyetemes monarchiája, és e vetélkedés során megtört a kereszténység egysége. Ezt a szuverenitást a parlament VIII. Henrik uralkodása idején hozott törvényei fogalmazták és testesítették meg. VIII. Henrik első házassága felbontása érdekében elvágtá az angol egyház Rómához fűző szálait, amikor a pápa megtagadta tőle a kért diszpenzációt. A kékszakállú király aztán további három feleségétől vált el, és kettejüket kivégeztette. Ekkor már túl késő volt visszatérnie a Róma iránti engedelmességhez, noha a vallási reform tekintetében visszatáncolt, mivel hitében továbbra is inkább katolikus maradt, mint protestáns. A VIII. Henrik által levezényelt reformációt – némileg anakronisztikusan – „állami aktusnak” nevezték, amelyet ráerőltettek a vonakodó népre, és ami olyan változásokhoz vezetett a vallás terén, melyek egyébként nem gyökereztek volna meg. Az új revizionista történészek a vallási reformoknak ehhez az értelmezéséhez tértek vissza, de ami a reformáció politikai implikációit illeti, helyesebb lenne azt állítani, hogy ez hozta létre a modern államot, amely szó a 16. század végéig hiányzott az angol politika szótárából.

*

Azzal, hogy az 1530-as években saját országában nagyobb hatalmat követelt magának, az angol király nem adta fel történelmi igényét a francia koronára és a Skócia feletti hűbéri fennhatóságra, hanem inkább megerősítette ezeket a követe-

léseit. VIII. Henrik nagyon is középkori király volt: Franciaországgal szemben úgy viselkedett, mint V. Henrik, Skóciával szemben pedig úgy, mint I. Edward. A reformáció mégis arra kényszerítette a kormányzatot, hogy egyre kevesebbet törődjön kontinentális érdekeltségeivel, hogy konszolidálja az országot, védje határait és egyesítse a Brit-szigeteket. Az uralkodása alatt oly nagy felfordulást okozó vallási és kormányzati reformokat hivatalosan a *status quo ante* helyreállításának állította be ez a rendkívül konzervatív uralkodó. VIII. Henrikről egyáltalán nem lehet azt állítani, hogy modern lett volna, a nevében hozott politikai döntések mindazonáltal átalakították az angol monarchiát, az angol társadalmat és a nemzet vallási életét.

Amikor revízió alá veszi az állam eredetéről szóló bevett nézeteket, a mai történészek el kell választania a 16. századi politikai deklarációk lényegét a szóvirágoktól, és hasonlóképp kritikával kell viseltetnie a korábbi történészek retorikája és elfogultsága iránt (mielőtt kifejtene a saját retorikáját és elfogultságát). A század elején A. F. Pollard, a Tudor-korral foglalkozó történészek londoni iskolájának doyenje amellett érvelt, hogy VIII. Henriknek volt egy ideálja „unióról és császárságról” (vagyis mindenkitől független királyságról), amely a modern Brit Birodalom kifejlődésének első szakaszát jelentette. Pollard a birodalom fejlődésének első szakaszát jelentette. Pollard a birodalom fénykorában írt, és a politikában liberális nézeteket követett, és tétele jól példázza az angol történelem, ha nem is tiszta whig, legalábbis liberális interpretációját. Rendre lehet utasítani azért, mert a jelenből kiindulva visszafelé nézi a történelmet, és nála az események nyílegyenes vonalban fejlődnek a Viktória-kori alkotmányig, minden idők legjobb berendezkedéséig. Pollard sémájában VIII. Henrik az angol királyi flotta atyjaként jelenik meg, a területiális expanzió újkori hagyományának megalapozójaként, mely tradíciót először a Brit-szigeteken követték, majd a század későbbi évtizedeiben a tengeren túl is, és amely végül egy tengeri birodalom kialakulásához vezetett.¹ Nem kellene ilyen nagy figyelmet szentelnünk a Pollard-féle vonalnak, ha hatása nem lett volna ilyen nagy és tartós. VIII. Henriknek és a VI. Edward korabeli régensnek, Lord Somersetnek az úgynevezett „brit problémához” való viszonyáról szóló tézisnek jó része helyeslésre talált W. K. Jordan amerikai és R. B. Wernham oxfordi történésznél a hatvanas és a hetvenes években.²

Viszont amikor közelebbről vizsgáljuk meg a forrásokat, elhalványul és összetettebb, bonyolultabb képpé bomlik a messzelátó államférfiúi bölcsesség kerek modellje, melyet ezek a történészek oly magabiztosan rajzolnak a 16. század közepének angol politikájáról. Sok nem valósult meg VIII. Henrik legfontosabb tervei közül, míg egyes, első látásra oly határozottnak tűnő alkotmányos reformokról kiderül, hogy improvizált, nem tervezett lépések voltak. Néha egyenesen kommunikációs problémából származtak, mint például 1541-ben, amikor az Ír Lordságból királyság lett, és VIII. Henrik felvette az ír királyi címet. Ebben az esetben távolról sem arról volt szó, hogy a király hatalmát és presztízsét akarta volna növelni, ezt a címet először a túlbuzgó ír Tanács szóta rá, s cikkelyeztette be előzetes királyi engedély nélkül a dublini parlamentben.³

A „császárságnak” (független királyságnak) a külföldre való fellebbezés tilalmát tartalmazó törvény (*Act of Appeals*, 1533) preambulumban található definíciója megérdemli az európai reneszánsz állammal foglalkozó történészek figyelmét. A nagyrészt a király főminisztere, Thomas Cromwell által fogalmazott törvény preambulumban a következőt nyilvánítták ki:

... „ahol számos különféle régi hiteles történet és krónika világosan kinyilvánítja és kifejezésre juttatja, hogy ez az angol állam „császárság” (senkitől nem függő önálló királyság), és ekként ismeri a világ, egy legfőbb vezető kormányozza, és a király bír ezen ország „császári” koronájának méltóságával és királyi birtokaival, és aki ura az országlakosok összességének, mindenféle rendű és rangú embernek a világiak és egyháziak soraiból, akik kötelesek Isten után másodikként iránta természetes és aláztos engedelmességgel viseltetni.”⁴

Ezt egy középkorral foglalkozó történész, G. L. Harris figyelmen kívül hagyta, mint „felesleges szószaporítást”, amely nem támaszt új hatalmi igényt, egy másik középkorkutató, Walter Ullmann olvasatában pedig a fenti passzus a későrómai birodalomról a reformáció-kori Angliára maradt hatalomfogalmak alkalmazása – vagyis reneszánsz humanista formula.⁵ Sir Geoffrey Elton számára viszont ez egy diadalmas bejelentés: megszületett a parlamenttel együttműködő király (*king-in-parliament*) új típusú szuverenitása.⁶ Elton bírálói kétségbe vonták ezt az állítást, mondván, hogy túloz, közülük legmeggyőzőbben Dr Graham Nicholson, aki megvizsgálta az összes szöveget, ami kapcsolatban állt a király *imperium* iránti igényeivel, melyre az egyház feletti királyi főhatalom alapozódott. Nicholson kimutatta, hogy a preambulum utalása „számos különféle régi hiteles történetre és krónikára” nem megfoghatatlan általánosság csupán, mondván, hogy vannak hiteles precedensek, hanem utalás a kifejezetten erre az alkalomra megrendelt történeti kutatásra. Ezt a munkát egy középkori forrásokból származó kivonatok tartalmazó névtelen kompilációval azonosította, mely több részre bomlott és szétszóródva maradt fenn az Országos Levéltárban. A források legtöbbje az egyház feletti királyi fennhatósággal volt kapcsolatos, de egyikük egy régebbi krónikából korábban készített kivonatok tartalmazó gyűjtemény volt, melyet I. Edward készíttetett 1301 és 1307 között, hogy a Skócia és Wales feletti hűbéri fennhatóságára vonatkozó igényeit alátámassza.⁷ Ez arra utal, hogy a birodalom iránti igények legalábbis részben annak a hűbéri fennhatóságnak voltak az újrafogalmazásai, melyet a késő középkorban az angol királyok Nagy-Britannia felett gyakoroltak. De azt, hogy az angol királyság szuverén és egységesen kormányzott állam, ebben a formában ekkor mondták ki először.

A VIII. Henrik „császárság” (független királyság) iránti igényeit igazolni hivatott propagandakampányt más hagyományok is tápláltak, még akkor is, ha nem jelentek meg a történeti bizonyítékoknak azon gyűjteményében, melyet az *Act of Appeals* alátámasztására készítettek. A király történeti jogainak védelmezői különös előszeretettel idézték fel a legendás brit hős, Arthur király vitézségéről és uralkodásáról szóló középkori elbeszéléseket. 1531-ben Norfolk hercege Eustace Chapuyst, V. Károly császár követét egy történeti értekezéssel traktálta, mely Nagy Konstantin császár brit kapcsolatairól és Arthur király „császári” (független uralkodói) mivoltáról szólt.⁸ Ennyiben közös eredetűek azok a történelmi érvek, melyeket VIII. Henrik uralkodása idején az angol és Erzsébet alatt a brit „császárság” (független királyság) mellett hoztak fel. Ugyanis amikor később Dr John Dee, a mágus amellett érvelt, hogy Erzsébet királynőnek Tudor származása révén öröklött joga van a „Brit Császársághoz” (független királysághoz), kutatásait más források alapján végezte, mint amelyeket az *Act of Appeals* preambuluma idéz. Dee hősei: Arthur király, valamint Wales középkori hercegei, és – szemben VIII. Henrik *Collectaneá*-jának összeállítójával – Geoffrey of Monmouth *Historia Regum Brianniae* című művére támaszkodott, nem pedig az ezt bíráló Vergilius Polydorus *Anglica Historia* című

munkájára. Dee azon az alapon érvelt egy brit tengeri birodalomnak a nyugati féltekén újonnan felfedezett földeken való alapítása mellett, hogy a királynő öse, egy Madoc nevű walesi herceg 1170-ben, három évszázaddal Kolombusz Kristóf előtt felfedezte Amerikát. Arthur királyt szintén a nyugati irányú expanzió úttörőjeként festette le, hiszen ő – Dee szerint – meghódította Grönlandot, Izlandot és más területeket egészen az Északi-sarkig, és ehhez a brit „császársághoz” csatolta őket. A témáról szóló egyik terjedelmes értekezését John Dee 1577-ben A brit monarchia (*The British Monarchie*) címmel jelentette meg, és bemutatta a királynőnek, aki elégedettségét fejezte ki Dee kutatásaival kapcsolatban, mégis úgy döntött, hogy ezek értelmében nem tesz gyakorlati lépéseket.⁹ Apjával ellentétben a „császárság” (független királyság) koncepciója Erzsébet királynőnél nem emelkedett a hivatalos politika rangjára, és nem került be a törvénykönyvbe.

Az *Act of Appeals* preambulumban különbséget kell tenni a „császári korona” iránti igény (mely a király főhatalmát és legfőbb joghatóságát jelenti) és az országnak „császárságként” (független királyságként) való felfogása közt. Az Angol Királyságnak ez a státusza többet jelentett a szomszédos Skót Királyság feletti hűbéri fennhatóság iránti örökölt igények megerősítésénél. Egy újonnan felismert szuverenitást fejezett ki, melyet a koronától korábban elidegenített jogok visszaszerzésének álcáztak. Ebben az időben a király elsődleges törekvése az volt, hogy igazolja az egyház feletti főhatalomra való igényét az uralma alatt álló területeken, de a formulának világi jelentősége is volt: beharangozta az egységesen kormányozott szuverén állam kialakulását. Nemcsak a pápaságról és a kolostorokról állították azt, hogy a múltban királyi előjogokat bitoroltak, hanem azokról is, akik az országban világi privilégiumokkal rendelkeztek. Az önálló joghatóságokat eltörölték, amikor racionalizálták az Anglia és Wales helyi hatalmasságai által birtokolt, de többségükben már a király kezébe visszakerült feudális joghatóságok maradványait. Az 1536-ban, a „reformációs parlament” utolsó ülésén elfogadott három összekapcsolódó törvény világosan jelezte, hogy összpontosított stratégia született az ilyen enklávék ellen. Az önálló joghatóságokat korlátozó és az igazságszolgáltatás feletti királyi ellenőrzést visszaállító törvényt kiegészíti a Wales és Anglia közti „egyesülési törvény”. Angliához csatolták a Walesi Hercegséget, melyet hagyományosan a trónörökös számára tartottak fenn, míg a két ország közt több mint két és fél évszázadon keresztül „ütközöállapot” képező Walesi Határőrvidék lordságait eltörölték.¹⁰ Ezeket a határőrvidéki lordságokat angol mintára grófságokká alakították át. A parlament által hozott harmadik törvény a békebírói itnézmény meghonosításáról gondoskodott a volt lordságokban, a Walesi Hercegségben és a korábban egy-egy earl joghatósága alá tartozó megyékben (*counties palatine*), melyeket most beolvastottak a királyságba. Az autonóm joghatóságok ellen hozott törvények gyakorlatilag egy *fait accompli* elismerését jelentették, mivel olyan kevés ember kezében volt ilyen jog, hogy politikailag a törvény csak kis jelentőséggel bírt. Noha maga a privilégiumok elleni törvény kevésbé hozott újat, mint az, amely az egyház kezében lévő szent helyek menedékjogát nyirbálta meg, mégis mérföldkő az angol feudalizmus hanyatlásának történetében.¹¹ Az Ír Lordság és Anglia utolsó szárazföldi támaszpontja, Calais ugyanebben az évben végrehajtott kormányzati reformja mögött egy – részben Thomas Cromwell államférfiúi bölcsessége által sugallt – egységes politika húzódott meg: ki kell terjeszteni a király uralmának határait és a parlamenti rendszert, hogy egységes királyság szülessék.¹²

Az egységesen kormányzott államot, amely a 16. századi Angliában létrejött, a parlament és az uralkodó módosult viszonya jellemezte. Nemcsak a reformációval együtt járó változások, hanem az 1530-as évek kormányzati centralizációja is a parlament által hozott törvények alapján ment végbe, mert – ahogy VIII. Henrik közölte I. Ferenc francia királlyal 1533-ban, miután megszületett az *Act of Appeals* – „ez a törvénycsomag amannak a tekintélye által állandó és tartós.”¹³ VIII. Henrik és minisztere, Thomas Cromwell a parlament intézményét az uralkodó partnerének nyerték meg a reformáció végrehajtására. Az ország három rendjének részvétele a vallási és politikai reformban a korona és a földbirtokos osztályok új gazdasági érdekközösségét hozta létre. Magasan a parlamenti képvisellel rendelkező osztályok profitáltak leginkább a kolostorok feloszlatásából és földjeiknek a korona által történt elkobzásából. A középkori egyház nagyobb földbirtokos volt, mint a korona, és ez a hatalmas új forrás most megnövelte a király lehetőségeit, hogy anyagi előnyöket nyújtson a támogatásért, lojalitásért cserébe (*patronage*). Ez a módszer tette könnyen járhatóvá a Tudor monarchia iránti hűség rögzös útját. Ennyiben szándékos politika volt, és sikerét le lehet mérni mindazokon a nehézségeken, amelyekkel a katolikus Mária királynőnek (1533-58) kellett szembenéznie, aki vissza akarta fordítani a változásokat és ellenreformációra készült. De azok, akik a koronától megvásárolták a kolostori földeket, előre nem szándékolt módon is részt vettek az állam kiépítésében jötevők, a protestáns Tudor uralkodók oldalán: létrehozta egy új államközösséget, melyben a világi rendek dominanciája érvényesült az egyháziak felett. Az 1536. évi általános tiltás ellenére fennmaradtak bizonyos, a tulajdonukhoz fűződő kisebb jogosítványok, melyek önálló joghatóságot jelentettek.¹⁴ A diplomok már nem voltak kivéve Anglia szokásjogának (*Common Law*) hatóköre alól, nem nyújtottak menedéket a legsúlyosabb bűnök elkövetőinek, csupán néhány menedékhely maradt a polgári perek vádlottai számára. (De 1991 augusztusában leckét kaptunk abból, hogy milyen különlegesen szívós az a nézet, hogy a megszentelt helyek menedéket jelentenek, amikor az üldözés elől Írországban egy katolikus székesegyházban kerestek menedéket azok, akiket az Ír Köztársasági Hadsereg terroristái besúgással gyanúsítottak.)

Csak a tulajdonosi érdekeket szolgálta az 1530-as évek „kormányzati forradalma” után a királyi igazságszolgáltatás és közigazgatás egyöntetűsége alóli helyi kivételekhez való ragaszkodás. A változásokkal szemben erőszakos reakciókra csupán Észak-Angliában és Írországban került sor. A régi hithez való ragaszkodás olajat öntött a tűzre, és az ellenállás politikai jelentőségét északon csak újabb felkelés leverése (1569) után veszítette el. Az új rendszer iránti ellenségességet Írországban sohasem sikerült legyőzni. A kormányzat központosítása nem jelentette azt, hogy minden hatalmat a fővárosban vagy a király udvarában és a királyi tanácsban összpontosítottak volna. Az első Tudor uralkodók által Walesben, a Határövidéken és Észak-Angliában létrehozott állandó regionális tanácsok az uralkodó felségjogait képviselték az igazságszolgáltatásban, ahol a szokásjog alapján működő rendes bíróságok nem tudtak felügyelet nélkül működni. Ez a decentralizáció részben London központinak egyáltalán nem nevezhető fekvéséből következett, ugyanakkor annak az elismerését is jelentette, hogy korlátozottak az egyszemélyi uralom lehetőségei, mikor a király vagy egy családtagja személyes jelenlétére van szükség ahhoz, hogy az uralkodót alattvalói engedelmesen szolgálják. Pontosan úgy, mint saját apja VIII. Henrik is gyermekeit: leányát, Mária hercegnőt és törvénytelen fiát, Henry Fitzroyt nevezte ki ezen (észak-angliai, walesi

és frországi) regionális tanácsok névleges vezetőivé. Ő volt az utolsó uralkodó, aki így tett. Utódai ezeknek a tanácsoknak az elnökeivé egyre inkább főnemeseket (és kisebb számban püspököket) neveztek ki. A provincializmus tendenciáját, melyet felerősített az ezen tanácsok által történő kormányzás, ellensúlyozta az a mágneses vonzerő, melyet a királyi udvar gyakorolt a főnemességre és a gentryre. Az udvar korábban sohasem látott mértékben osztogatta kegyeit azoknak, akik hűségüket rendszeres jelenlétükkel nyilvánították ki. Ebben az évszázadban az egész ország-részek békéjét feldúló lázadásokat gyorsan elnyomták, mivel a kiskirályok helyi autonómiáját a Tudorok idején szisztematikusan aláaknázták. A történészek „Tudor békéről” beszéltek (hasonlóan a pax *Romaná*-hoz), amely a 15. századi polgárháborút, a „rózsák háborúját” követte. A vidéki főnemességet megfosztották a magánháborúk viselésének képességétől azok a törvények, melyeket a parlament a fegyveres csatlósok tartása ellen hozott. Lawrence Stone kifejezésével: az uralkodó megszerezte az „erőszak monopóliumát”.¹⁵

Szintén hozzájárult az ország konszolidációjához a század egy másik fejleménye: kialakult a „megyei közösség” tudata. Ezt nagyban előmozdította, hogy a gentry tagjai békebíróként részt vettek a negyedévenként ülésező bíróságok munkájában. Ez üléseit általában a grófság székhelyén tartotta, ugyanott, ahova esetenként a *sheriff* – aki a királyt képviselte a grófságban – összehívta a gentryt, hogy megválasszák a grófság lovagjainak parlamenti képviselőit. Néha többes jelölés alapján zajlottak ezek a választások, de legtöbbször hallgatólagos megegyezés született arról, hogy ki képviselje a gentryt a parlamentben, vagy a helyi arisztokrata patrónus állított már előzőleg jelöltet; és ez a tényező fontos szerepet játszott a vidék stabilitásának megerősödésében.¹⁶ A grófságok megszervezésével ez a stabilitás kiterjedt az ország újonnan egységes kormányzás alá került területeire is.

Nem igaz, hogy az ország területi beosztásának VIII. Henrik uralkodása idején végrehajtott reformjait mindig felülről erőltették volna a fogadókészség nélküli alattvalókra: ugyanilyen gyakran előfordult az is, hogy az alattvalók az uralkodóhoz, illetve a parlamenthez benyújtott petícióikban kérték azokat. Kétségtelenül ez történt Wales esetében, ahol a gentry örömmel üdvözölte az Angliával létrejött uniót (1536-43) és az angol szokásjog térhódítását a Határvidék szokásai és a helyi törvények rovására. Valójában az ország bizonyos részein sok walesi földesúr a jogi változások elébe ment, és birtokain már a tizennegyedik századtól önként angol földbirtoklási formákat vezetett be. A walesi társadalom és kultúra regionális jellege túlélte a régi határok és az idejétmúlt szokások felszámolását. „Anglia és Wales” mint új államközösség sohasem vált kulturális monolitá – a nyelvi különbségek és a regionális nyelvjárások szívsós fennmaradása gondoskodott erről.¹⁷ A cornwalli nyelv, ez a délnyugat-angliai kelta maradvány viszont csak a tizennyolcadik századik maradt fenn élő nyelvként. Ez volt az egyetlen kelta nyelv, melyet nem segített bibliafordítással a protestáns rezsim.¹⁸

Az ország életének és a királyi udvar központjának, Londonnak a fejlődése a nyelv és a kulturális normák bizonyos fokú egységesülését segítette elő. A régiók közti falak közül legalább egyet ledöntött egy warwickshire-i költő és drámaíró üzleti sikere az I. Erzsébet- és I. Jakab-korabeli London új színházaiban: a Közép- (*Midlands*) és a Délkelet-Anglia közöttit. Miután az „Erzsébet-kori reneszánsz” idején elöntötték az országot a nyomtatványok, kevés különbség maradt a standard angol nyelv, Shakespeare és a hivatalos bibliafordítás angolsága között.¹⁹

A Brit-szigeteken élő négy nemzet kapcsolataiban változásokat idéztek elő a kor alkotmányos és vallási fejleményei. Walesnek az országba történő betagozódása révén szorosabbá vált az angolok és a walesiek együttélése. A walesi protestáns humanisták és gentry az uniót jótéteménynek tekintették, melyet a nemzet a walesi származású dinasztiától kapott. A Tudorok walesi politikáját sikerként tartották számon, melyre precedensként hivatkozhattak Írország Erzsébet-kori jogi és kormányzati reformjaival kapcsolatban, melyek nem bizonyultak hasonlóan sikeresnek, és I. Jakab uralkodása alatt a Skóciával való nagyobb szabású unió kapcsán. VIII. Henrik Walesre és Írországra vonatkozó törvényeiben benn rejtettek a „kulturális imperializmus” elemei, különösen az angol nyelvnek az igazságszolgáltatás és a közigazgatás „hivatalos nyelvévé” tétele esetében, mely a walesi és a gael nyelvben megőrződött helyi törvények és szokások kiszorítását célozta. Noha nem tiltották nyíltan a walesi nyelv használatát, azt súlyos csapásként érte korábbi státuszának elvesztése. Erzsébet királynő uralkodása idején a rendszer engedett a kisebbségi nyelvek iránti ellenségeségből. A kezdeti elképzelést, mely szerint az „angol rendet” rá kell kényszeríteni az ország széleinek zűrzavaros társadalmára, módosította az a protestáns humanista elv, melynek értelmében lehetővé kell tenni, hogy minden nép a saját nyelvén olvashassa, hallgathassa a Szentírást. Ez volt a keresztény humanista ideál (Rotterdami Erasmus hangoztatta), mielőtt a tridenti zsinat korlátozásokat rendelt volna el a népnyelvi bibliafordításokkal szemben, és az ellenreformáció politikáját választó római katolikus egyház végleg lemaradt volna Nagy-Britanniában a protestantizmus térhódítása mögött. Az angol nyelvű Biblia és istentisztelet miatt nemcsak Angliában tértek jelentős számban protestáns hitre, hanem Skóciában is, ahol a többség nyelve a skót – az angol egy változata – volt, és a gael nyelvet csak a Felföldön, északon és nyugaton beszélték.²⁰ Erzsébet uralkodása alatt mind a Bibliát, mind az anglikán egyház hivatalos ima- és liturgia-könyvét lefordították walesi nyelvre, és ez egyfelől segítette az anyanyelv és a sajátos irodalmi kultúra megőrzését, míg másfelől előmozdította a walesi vallási élet átalakítását.²¹ Írországbán a szent szövegek angol nyelvű változatait csak a 17. század elején adták ki, a misét latinul mondták, a *Vulgata* volt elterjedve, az ország pedig nagyrészt ellenséges maradt a protestantizmussal és az angol kultúrával szemben. Az írek ezért az elkövetkezőkben megmaradtak a régi hit mellett, de közben elvesztették nyelvüket. Innen ered az a paradoxon, hogy a helyi gael nyelv hanyatlása ellenére makacsnak bizonyult az ír szeparatizmus hagyománya, míg Anglia legközelebbi szomszédjában, Walesben az önálló nemzettudat a helyi nyelv fennmaradásának függvénye volt.²²

A Brit-szigetek ebben a korban történt politikai egyesítésének történetében nemcsak paradoxonok találhatók, hanem ironikus elemek is. A törvények és VIII. Henrik végrendelete szerint az angol trón öröklésének rendjében utolsó helyre került a Stuart-ház, aztán mégis az győzött, mivel végül egy skót király egyesítette Nagy-Britanniát, VI. Jakab, aki I. Jakab néven lett Anglia királya. Ha anyjának, Stuart Mária skót királynőnek sikerült volna I. Erzsébetet megfosztani trónjától, ez az egység egy vallásháború, egy mind Angliában, mind Skóciában dúló polgárháború áldozatául esett volna. Ennek elejét vette Erzsébet királynő politikája és VI. Jakab kálvinista neveltetése, de az egyszemélyi uralom korában minden sorsforduló az uralkodók szeszélye és a dinasztiák genetikája függvényében alakult. Nagyszabású terveket szöttek különböző területek egyesítésére, mindenekelőtt a dinasztikus érdekek szolgálatában, majd a század közepétől a vallási harmónia ideálja elérése

érdekében, és hogy a kontinens katolikus szövetségei ellen az egységes védekezés céljából vallási alapon ligát hozzanak létre. Ha a vallási egység számára nem lettek volna meg a feltételek a két országban, a két korona egyesítése nem történt volna olyan békésen, mint ahogy végül 1603-ban lezajlott.

*

Nagy-Britannia területének egyesítése önmagában sok olyan problémát megoldott, melyeket a határok és határörvidékek okoztak. Miután 1603-ban a Stuart-dinasztia került Anglia trónjára, csökkentek azok a nehézségek, melyekkel a Skóciával szembeni angol határörvidékek rendjének fenntartása során kellett szembenézni, bár a perszonalunió még nem számolta fel maradéktalanul a törvények végrehajtása előtt álló akadályokat. A király skót udvaroncai új udvarába, Londonba sereglettek, éppen úgy, mint ahogy a Tudor-ház alapítója, VII. Henrik kíséretében a walesiek adományokért kuncsorogtak bosworthi győzelme (1485) után. Skócia megőrizte külön kormányzati szerkezetét és presbiteriánus egyházát 1603 után, míg nem Jakab fia, I. Károly bolygatni nem kezdte a vallási kérdést, s ezáltal olyan reakciót nem váltott ki, amely hozzájárult az angol polgárháború – vagy, helyesebb kifejezéssel, „a három királyság háborúja” – kirobbanásához. A londoni királyi udvarból az uralkodó vagy miniszterei és kegyencei által osztogatott javak, anyagi és más természetű előnyök az újonnan egyesített országok feletti politikai befolyás éppoly fontos eszközeivé váltak, mint Anglia esetében. Az uralkodó elitek anglicizálódása a kultúra magasabb fokú egységesüléséhez vezetett annak a dominanciájával, amit a protestánsok „angol rendnek és jó modornak” neveztek. Wales és Skócia nemzeti arisztokráciája ezen nemzetek természetes vezetőinek a szerepét már kevésbé tudta eljátszani, noha Skóciának továbbra is saját politikai élete, parlamentje és fővárosa volt (Edinburgh) egészen az 1707. évi egyesülési törvényig.

Fordította: Szíjártó István

Jegyzetek

- 1 *A. F. Pollard*: Henry VIII. London, 1902. 1963; *Uő*: England under Protector Somerset, London, 1900.
- 2 *W. K. Jordan*: Edward VI, the Young King, London, 1968; *Uő*: Edward VI: The Threshold of Power, 1970. *R. B. Wernham*: Before the Armada: the Growth of English Foreign Policy, 1485-1588. London, 1966. Pollard és Wernham VIII. Henrik külpolitikájának prioritásaira vonatkozó nézeteit komolyan bírálja: *J. J. Scarisbrick*: Henry VIII. London, 1967.
- 3 *Brendan Bradshaw*: The Irish Constitutional Revolution of the Sixteenth Century. Cambridge, 1979. 233, 264-265.
- 4 *G. R. Elton*: The Tudor Constitution. Cambridge, 1960. 344.
- 5 *G. R. Harriss és Penry Williams*: A Revolution in Tudor History? Dr Elton's Interpretation of the Age? Past and Present (London) 1963, 25. szám, 20-24. *W. Ullmann*, This Realm of England is an Empire. – Journal of Ecclesiastical History, XXX. évf. (Cambridge) 1979, 175-203.
- 6 *G. R. Elton*: Reform and Reformation: England 1509-1588. London, 1977.
- 7 *G. Nicholson*: The Act of Appeals and the English Reformation. In: C. Cross, D. Loades, J. J. Scarisbrick (Szerk.) Law and Government under the Tudors: Essays presented to Sir Geoffrey Elton... Cambridge, 1988, 19-30.

- 8 *Richard Koebner*: The Imperial Crown of this Realm: Henry VIII, Constantine the Great, and Polydore Vergil. – Bulletin of the Institute of Historical Research, XXVI. évf. (London) 1953, 29-52.
- 9 *Peter J. French, John Dee*: The World of an Elizabethan Magus. 1972. 1984. 8. fejezet
- 10 *P. R. Roberts*: The Union with England and the Identity of „Anglican” Wales. Transactions of the Royal Historical Society, 5. sorozat, XXII. kötet London, 1972, 49-70.
- 11 Szándékaim szerint ezt a kérdést részletesen egy, a közeljövőben megjelenő munkám fogja tárgyalni.
- 12 *G. R. Elton*: i.m. 9. fejezet
- 13 A király 1533. augusztus 8-án kelt levele Norfolk hercegéhez, melyben utasításokkal látja el az I. Ferencsel folytatandó beszélgetéséhez. State Papers, Henry VIII, VII. kötet, V. rész. London, 1849, 493-498.
- 14 *Harold Garrett-Goodyear*: The Tudor Revival of *Quo Warranto* and Local Contribution to State Building, In: M. S. Arnold et al. (szerk.): On the Laws and Customs of England: Essays Presented in Honour of Samuel E. Thorne. Chapel Hill, (USA) 1981, 231-271.
- 15 *L. Stone*: The Crisis of the Aristocracy, 1558-1641. Oxford, 1965.
- 16 *J. E. Neale*: The Elizabethan House of Commons. London, 1946.
- 17 *P. R. Roberts*: The „Act of Union” in Welsh History. Transactions of the Honourable Society of Cymmrodorion, London, 1974, 49-72.
- 18 *A. L. Rowse*: Tudor Cromwell. London, 1969, 21-25.
- 19 *R. F. Jones*: The Triumph of the English Language. Stamford, 1966.
- 20 Lásd a következő kötet bevezetését: *Mary Robson* (szerk.): The Consise Scots Dictionary. Aberdeen. 1988. Ezúton köszönöm kollégámnak, Bruce Websternek ezt a hivatkozást.
- 21 *P. R. Roberts*: The Welsh Language, English Law and Tudor Legislation. Transactions of the Honourable Society of Cymmrodorion, London, 1989, 19-75.
- 22 Lásd a kelta országok összehasonlító történetét: *David Matthew*: The Celtic Peoples and Renaissance Europe. 1933, és *Reginald Coupland*: Welsh and Scottish Nationalism. London, 1954, valamint *Hugh Kearney*: Four Nations. London, 1989.